
Erasmus Rotterdamský nadčasový

(K pětistému jubileu jeho narození)

Dr. JAROSLAVA NĚMEČKOVÁ, CSc.

Filosofická fakulta UP, Olomouc

Před třiceti lety, roku 1937, vyšel český překlad životopisu Erasma Rotterdamského, jehož autorem byl Stefan Zweig. Knihu přeložili do češtiny dva olomoučtí středoškolské profesori: Josef Hrdlička a Klement Králík.¹⁾ V úvodní poznámce, datované v září 1936, napsali, že je zajisté spravedlivé, když vzpomínají čtyřstého výročí Erasmovy smrti překladem knihy trvalejší než letnými vzpomínkami. Zdůraznili, že roku 1536 byl Erasmus v Čechách lépe znám, než jej známe my. Pak uvedli druhý, závažnější důvod: »Při čtení a rozhovorech o knize poznávali jsme v poměrech, prostředí a povahách líčení doby čím dále tím více obdob a podrobností s poměry dneška a došli jsme k přesvědčení, že dnes, kdy celá Evropa se trhá ve dví od kraje do kraje a kdy „trhlina proniká všemi národy, všemi městy, domy, rodinami a srdci“, že právě dnes je užitečné každé dobré slovo, které přispívá k tomu, aby bylo zabráněno hroznému rozdělení duchovního života.«²⁾ Z uvedených slov je patrné, čím především mluvil významný humanista k překladatelům a čeho si na velkém a zapomínaném Erasmovi cenili nejvíce: že byl jedním z prvních statečných obhájců míru ve světě a nejvýmluvnějším obhájcem humanitního ideálu člověka.

Letos je zařazeno mezi světová kulturní výročí pětisté výročí narození Erasma Rotterdamského. Pokusme se proto v jubilejní stati

1. ukázat, co je dnešním čtenářům dostupné k poznání života a díla Erasma Rotterdamského v českém jazyce,

2. připomenout, jak byl Erasmus Rotterdamský hodnocen v našich dějinách pedagogiky ve 20. století ve srovnání s novější cizí pedagogickou literaturou,

3. upozornit na novější publikace o Erasmu Rotterdamském v zahraniční literatuře.

1.

Erasma reprezentují v našich odborných knihovnách především dva jeho spisy: *Mórtiás enkómion, id est Stultitiae laus* a *Colloquia familiaria*. Oba jsou stále znovu překládány a vydávány v různých živých jazycích. Platí to i o češtině. Za první překlady ze začátku našeho století vděčíme Jaroslavu Dvořáčkovi.

¹⁾ Zweig, Stefan: *Triumf a tragika Erasma Rotterdamského*. Přeložili Josef Hrdlička a Klement Králík. Praha, Jan Laichter 1937. 130 s.

²⁾ Tamtéž, úvodní strana bez číslování.

První spis přeložil Dvořáček pod názvem »Chvála bláznovství«.³⁾ V úvodu podal poměrně podrobný přehled o životě a rozsáhlém literárním díle Erasmově. Zdůraznil, že Erasmus svou osvětovou humanistickou činností, svými úsudky o některých článcích učení římsko-katolické církve a zvláště účinnou satirou, pranýřující celou hierarchii od papeže až po františkány, zkypril půdu novým, smělým myšlenkám; proti dogmatu stavěl rozum a proti spoutávajícímu církevnictví svobodu individua. Z »Důvěrných hovorů« přeložil Dvořáček pouze výbor;⁴⁾ originál z roku 1518 obsahuje asi 80 jednotlivých rozmluv. Překladatel uvedl v úvodní poznámce její přednosti: syté, plastické vyličení mravů 16. století, mistrný latinský sloh, břitký vtip a šířavou satiru. Upozornil, že proto bývá Erasmus právem nazýván latinským Voltairem. Zdůvodnil kritéria, podle nichž volil pro svůj výbor a překlad asi desetinu rozsahu celého spisu; mimo jiné ho nutila opatrnost, aby vynechal ty hovory, jímž by soudobá rakousko-uherská cenzura sotva dala své imprimatur, neboť ostře kritizují některé instituce římskokatolické církve. »... stačí přechází např. rozmluvu opata s učenou ženou, abychom se přesvědčili, jak zde proti sobě stojí dva světy, svět hybného pokroku a ztrnulé tuposti, jak je pozorujeme i v přítomnosti.«⁵⁾

Cennou studií o Erasmusovi Rotterdamském napsal do sborníku o osobnostech světových dějin historik Josef Šusta.⁶⁾ V dobovém zarámování zachytil celý jeho životní osud, ale zvláště se zabýval vrcholem spisovatelské slávy »knížete humanismu«, jeho novou křesťanskou filosofií a jeho složitým vztahem k luterské reformaci. Zdůraznil, jak svět koncem 15. a začátkem 16. století byl naplněn skvělou vidinou nových, smělých obzorů v oblasti umělecké, státní i hospodářské, ale zároveň mučivou nespokojeností. O vysvobození z tohoto napětí se pokusila skupina intelektuálů, hledající smír mezi etickými příkazy pravého křesťanství a estetickými hodnotami zbohatlého vezdejšího života určitých společenských vrstev. Erasmus Rotterdamský vzbudil obecnou pozornost a velkou naději proto, že ve správně usměrněném studiu starověku viděl most, jenž může spojit uvedené rozpory. Šusta zdůraznil, že Erasmus sám pevně věřil v příchod zlatého věku, který čeká lidstvo pod vládou osvěcených panovníků i papežů. Zhodnotil ji takto: »Reforma života křesťanského cestou tou měla ovšem poněkud esoterické zabarvení. Obracela se především k nejvyšším kruhům vzdělaným a méně k lidu obecnému, který se měl dále sytit hrubším chlebem náboženské praxe, shovívavější k jeho přirozeně pověřlivým sklonům; ale i tu se měla řádná míra klásti nejhorším výstřelkům postupným zvyšováním úrovně.«⁷⁾ Fakt, že tato koncepce nápravy a její původně obecné uznání se zhroutily vlivem Martina Luthera, považuje Šusta pro Erasma za tragiku. Původně totiž Lutherovi stoupenci se obrátili k Erasmusovi o podporu podobně jako roku 1520 zástupci jednoty českých bratří. Ale Erasmus zůstal

³⁾ Erasmus Rotterdamský: *Chvála bláznovství*. Přeložil a úvodem opatřil Jaroslav Dvořáček. Praha, J. Otto. S. a. [1908] 183 s. Světová knihovna číslo 997—998.

⁴⁾ Erasmus Rotterdamský: *Důvěrné hovory*. [Výbor.] Z latiny přeložil a úvodní poznámku napsal Jaroslav Dvořáček. Praha, J. Otto. S. a. [1913] 132 s. Světová knihovna číslo 1093—1094.

⁵⁾ Tamtéž, s. 5.

⁶⁾ Šusta, Josef: *Desiderius Erasmus Rotterdamský*. = In: Tvůrcové dějin. Čtyři tisíciletí světových dějin v obrazech dob a osobností. Třetí díl. Novověk. Druhé rozmnožené vydání německé vydal Peter Richard Rohden. České autorizované vydání, podstatně doplněné, redigoval Karel Stloukal. Praha, L. Mazáč 1935, s. 39—50.

⁷⁾ Tamtéž, s. 46—47.

věren Římu a neschvaloval odklon německých evangelíků od jednoty obecné církve. Byl proto mnohými odpůrci viněn z malodušnosti, ale neprávem. Dokladem je Erasmův polemickeý traktát »De libero arbitrio«, v němž humanistický filosof řeší otázku svobody vůle a dokazuje scestnost Lutherovy nauky o tajemství spásy a ospravedlnění.

Předností Šustovy studie je nesporně hluboká znalost evropských dějin epochy feudalismu. Ale Šusta neměl pochopení pro revoluční proudy v dějinách. Už tím lze vysvětlit, proč vůbec se tak důkladně zabýval Erasmem Rotterdamským a proč mu zřejmě stranil v konfrontaci s Martinem Lutherem. Druhým důvodem může být skutečnost, že Šusta vycházel z pojetí historie jako vědy a umění zároveň. Erasmův obdiv k literárním pokladům antiky i jeho vlastní literární tvorba byly Šustovi zřejmě velmi blízké.

V pedagogických knihovnách by měla být zařazena a hlavně čtena kniha »Hlasatel humanistických mírových myšlenek«,⁸⁾ jež obsahuje originály a překlady dvou Erasmových drobnějších spisů, »Žalozpěv míru« a »O slušném chování dětí«. Doslov Jiřího Kyráška (s. 105—114) je uveden nejprve celkovým zhodnocením Erasma jako jednoho z nejvýznamnějších humanistů vůbec a jako humanisty »severu«, který měl mnoho příznivců, přátel a žáků také v Polsku, v Uhrách i v Čechách. Po nástinu Erasmova životopisu věnoval Kyrášek zvláštní pozornost vlivu Erasmových názorů na české humanisty, jež je upoutaly jak ostrou kritikou nepravosti v církvi, tak požadavkem smírného řešení konfliktů mezi reformními snahami a Římem. Zdůraznil, že jednotě bratrské i Komenskému bylo blízké Erasmovo umírněné stanovisko v církevních otázkách i jeho úsilí o pravé křesťanství. Dále upozornil, že Komenský se na Erasma odvolává ve svých pedagogických spisech pro jeho pedagogický realismus, střizlivost v požadavcích na děti a pro požadavek mírného zacházení s nimi. Podrobněji osvětlil Kyrášek Erasmovy pedagogické názory v komentáři k publikovanému spisu »O slušném chování dětí«. Význam těchto názorů pro dnešek vyjádřil právě v souvislosti s Komenským:

»V době, kdy jsou vydávány a překládány spisy Komenského, stojí jistě za pozornost všimnout si i myslitelů, kteří připravovali dílo Komenského, a to nejen těch, kteří bývají označováni přímo jako jeho předchůdci, ale i myslitelů starších, kteří již v době humanismu pozvolna připravovali a umožnili názory, s nimiž vystoupil Jan Amos Komenský. Jedním z těchto myslitelů je i Erasmus Desiderius Rotterdamský.«⁹⁾

Doslov Jiřího Kyráška je vlastně časově nejnovějším stručným zhodnocením významu vychovateleských názorů Erasma Rotterdamského v naší odborné pedagogické literatuře a liší se od jiných autorů právě důrazem na vztah mezi Erasmem a Komenským.

Chronologicky poslední z překladů Erasmových děl v českém jazyce je nový překlad spisu *Móriás enkómion*. Překladatel Rudolf Mertlík mu dal nový, výstižnější název: »*Chvála bláznivosti*«. ¹⁰⁾ Netradiční, nový je i překlad textu.

⁸⁾ *Humanismi et pacis praedicator. Hlasatel humanistických a mírových myšlenek*. Praha, SPN 1958. 114 s. Uspořádal akademik Otokar Chlup a doc. dr. Jaromír Kopecký za spolupráce doc. dr. Jaromíra Červenky a dr. Jiřího Kyráška. Doslov napsal dr. Jiří Kyrášek.

⁹⁾ Tamtéž, s. 114.

¹⁰⁾ Erasmus Rotterdamský: *Chvála bláznivosti*. Z latinského originálu *Móriás enkómion*, id est *Stultitiae laus*, vydaného nakladatelstvím D. Noothhovena van Goor, Leiden 1851, přeložil a poznámkami opatřil Rudolf Mertlík. Doslov napsal Josef Hejnic. Ilustroval Bogdan Kršić. Praha, Odeon 1966, 138 s. Edice Nesmrtelní, svazek 75.

Tak si mohou učitelé a pedagogičtí pracovníci přečíst, jak ironicky, ale pravdivě mluví Bláznivost o vědách, o vědeckém bádání, o životě mudrce ve srovnání s bláznem (s. 40—41, 44, 49—50, 52, 53—54, 55, 58—59, 68), o přežalostném povolání gramatiků (s. 79—80), o autorech knih (s. 81—82), o vztahu mudrce k penězům (s. 110) atd.

Josef Hejnic v doslovu píše, že Chvála bláznivosti, dílo, k němuž Erasmus poskytl materiál celoživotní zkušenosti, dostalo charakter spisu časového, který bojoval proti specifickým přežitkům středověkého světa. Poslání spisu pro současnost zdůvodňuje takto:

»... učenec v závěru Chvály dovede sice vidět pod povrch věcí, ale jejich hlubší poznání mu k jeho vlastní škodě přece jen uniká. Ale právě v této polaritě mezi skutečností, která již patří minulosti, a člověkem, který přes škody a ztráty hledí do budoucnosti, je kus erasmovské naděje a víry v člověka. Je to Erasmus nadčasový, který má co říci i dnešnímu čtenáři.«¹¹⁾

Stručné, ale hutné a výstižně zpracované heslo o Erasmu Rotterdamském je zařazeno také do Stručného filosofického slovníku.¹²⁾ Autor hesla Jiří Cetl (značka: jc) zdůrazňuje, že Erasmus bývá označován za zakladatele tzv. teologického racionalismu, že největší proslulost získal svými vtipnými útoky na duchovní nadvládu církve a na feudální svět vůbec, a že bývá považován za zprostředkující článek mezi humanismem a reformací.

Kulturně politický kalendář 1967 obsahuje stať Ladislava Menzla k pětistému výročí narození Erasma Rotterdamského jako k jednomu z letošních světových kulturních výročí.¹³⁾ Autor konstatuje, že snad v žádné jiné zemi nezapustil Erasmus Rotterdamský tak hluboké kořeny jako u nás. Ale jubilejní příspěvek nepřináší pro toto hypotetické tvrzení ani přehled našich publikací ze života a díla Erasma Rotterdamského ani žádné srovnávání v tomto směru s jinými evropskými státy. (Jsou uvedeny pouze dva překlady ze 16. století, jeden překlad z 18. století a dva překlady z 20. století.)

2.

Sledujme nyní v informativním přehledu, jak je Erasmus Rotterdamský chápán a hodnocen zejména v českých dějinách pedagogiky a v odborné pedagogické literatuře ve 20. století.¹⁴⁾

Otakar Kádner věnoval Erasmus Rotterdamskému téměř deset stran ve svých rozsáhlých »Dějínách pedagogiky«.¹⁵⁾ Naznačil Erasmovy názory na výchovu v rodině i ve škole a na výuku klasickým jazykům, zvláště na vypěstění latinského stylu. Zdůraznil, že Erasmus uznal za potřebné pojednat také o výchově dívek, do té doby tolik zanedbávané. Ale prostému lidu se mělo nahradit humanistické vzdělání náboženstvím, četbou bible, znalostí katechismu a cviče-

¹¹⁾ Tamtéž, s. 139.

¹²⁾ Erasmus Rotterdamský. = In: Stručný filosofický slovník. Praha, Svoboda 1966, s. 105.

¹³⁾ Menzel, Ladislav: *Erasmus Rotterdamský*. 28. 10. 1467 — 12. 7. 1536. = In: Kulturně politický kalendář 1967. Praha, Orbis a Bratislava, Obzor 1966, s. 227—228.

¹⁴⁾ Připomeňme si, že již Gustav Adolf Lindner upozornil na Erasmův tvůrčí myšlenkový přínos v postulování výchovných zásad, které by měly najít plné uplatnění v nové době. Lindner, G. A.: *Encyklopädisches Handbuch der Erziehungskunde mit besonderer Berücksichtigung des Volksschulwesens*. Vierte Stereotyp-Auflage. Wien & Leipzig, Verlag von A. Pichler's Witwe & Sohn 1891. S. 236—237.

¹⁵⁾ Kádner, Otakar: *Dějiny pedagogiky*. Díl II. Do konce století osmnáctého. Praha, Dědictví Komenského 1910, s. 50—59.

ním v církevním zpěvu. Kádner však vůbec nehodnotí Erasmův společensky humanistický postoj proti válce.

Zkrátka poté vydal Kádner učebnici dějin pedagogiky pro české učitelské ústavy. Také v tomto výtahu ze svých velkých Dějin pedagogiky, jenž výslovně měl podat víc než tehdejší mezerovitě »obrazy z dějin výchovy«, informoval Kádner kandidáty učitelství i středoškolské profesury o Erasmusu Rotterdamském téměř na celé jedné stránce.¹⁶⁾ Navíc připojil poznámku, že u nás v Čechách měl humanismus své ctitele již od poloviny 15. století, ale jeho rozvoji dlouho vadily jednak neustálé náboženské rozbroje, jednak řevnivost a svárli-vost profesorů pražské university.

Za první republiky nebyla napsána nová, původní učebnice dějin pedagogiky, ale o Erasmusu Rotterdamském napsal heslo do Pedagogické encyklopedie Ladislav Kratochvíl. Stručně a výstižně charakterizoval jeho výchovatské názory. Ve zjednodušujícím, povšechném a nedoloženém závěru však konstatoval: »Svémi názory značně působil na svou dobu; v mnohém však zůstal spíše ve středověku a proto pro dnešní humanismus nemá valného významu.«¹⁷⁾ Jaká pozornost byla věnována Erasmusu Rotterdamskému po roce 1945?

Ladislav Kratochvíl o něm napsal ve svých Dějinách pedagogiky jediný odstavec, bez úhrnného hodnocení. Z Erasmových spisů uvedl pouze Colloquia familiaria.¹⁸⁾

V roce 1947 vydal představitel katolické pedagogiky František Tomášek příručku, při jejímž sepisování — jak napsal v předmluvě — čerpal z nejlepších domácích i světových odborníků. Ale podle osobního rejstříku (s. 353 a 354) je patrné, že zcela opomenul představitele humanistické pedagogiky včetně Erasma Rotterdamského, třebaže to byl původně mnich a měl styky s kruhy nejvyšší církevní hierarchie. Zřejmě Erasmův kritický postoj k negativním jevům v církvi, jeho odpor ke scholastickému a dogmatickému způsobu myšlení byl důvodem, že se Tomášek nezmiňuje ani o jeho pedagogických názorech.¹⁹⁾

Za rok poté vydal čítanku k dějinám pedagogiky Otokar Chlup. Erasmusu v ní patří pět stran: jedna strana životopisu a charakteristiky jeho názorů a pak ukázky ze spisů Chvála bláznovství, O vzdělávání hochů a O uhlazenosti dětských mravů.²⁰⁾

Tím však příležitost pro poznávání díla Erasma Rotterdamského z našich učebnic a čítanek k dějinám pedagogiky končí. Erasmus vůbec není jmenován ani v obou vydáních učebnice dějin pedagogiky²¹⁾ ani v nové čítance k dějinám pedagogiky.²²⁾

¹⁶⁾ Kádner, Otakar: *Stručné dějiny pedagogiky a školství*. Praha, Dědictví Komenského 1912, s. 16.

¹⁷⁾ Pedagogická encyklopedie. I. díl. Redakce: O. Chlup — J. Kubálek — J. Uher. Praha, »Novina«, 1938, s. 396 b.

¹⁸⁾ Kratochvíl, Ladislav: *Dějiny pedagogiky*. Přehledný výtah z přednášek. Chrudim, nákladem Vysoké školy pedagogické v Chrudimi, rok 1946—47, s. 43.

¹⁹⁾ Tomášek, František: *Pedagogika*. Úvod do pedagogické praxe. Olomouc, nákladem Matice Cyrilometodějské v Olomouci 1947. 357 s.

²⁰⁾ Chlup, Otokar: *Výchova v zrcadle pramenů*. Praha, DK 1948, s. 126—131.

²¹⁾ Váňa, Josef a kol.: *Dějiny pedagogiky*. Vydání 1. Praha, SPN 1955. 363 s. — Váňa, Josef a kol.: *Dějiny pedagogiky*. 2. opravené a doplněné vydání. Praha, SPN 1957, 378 s.

²²⁾ Chlup, O. — Angelis, K. a kolektiv: *Čítanka k dějinám pedagogiky*. Díl první. Vydání 1. Praha, SPN 1955. 279 s.

Velmi hutné, věcně přesné heslo o Erasmu Rotterdamském obsahuje nový Pedagogický slovník. Autorem je Jiří Kyrášek, který využil závěrů z materiálové poučenosti, prokázané v doslovu k citované publikaci Hlasatel humanistických a mírových myšlenek.²³⁾

Nedocenění Erasma Rotterdamského je možno pozorovat také v sovětských učebnicích dějin pedagogiky, jež byly přeloženy do češtiny. V učebnici J. N. Medynského je o Erasmusovi aspoň zmínka,²⁴⁾ ale v další učebnici, na níž též autor spolupracoval, už Erasmus uveden není.²⁵⁾

V německé pedagogické literatuře je Erasmus Rotterdamský zastoupen daleko více. Dodnes má svůj význam soubor jeho pedagogických spisů, vydaný koncem 19. století.²⁶⁾ Zajímavá je i starší disertační práce vydaná tiskem, jež srovnává poměr Erasma Rotterdamského a J. L. Vivese k pedagogice Quintilianově.²⁷⁾

V důkladných, již sedmkrát vydaných a upravených dějinách pedagogiky v NDR má Erasmus své čestné místo nejen jako myslitelská individualita, ale je též sledována působnost jeho názorů na vytváření německého školství v jeho obsahové i didaktické stránce, pokud jde o klasické jazyky.²⁸⁾

Také v doplňujícím svazku pramenů ke zmíněné učebnici dějin pedagogiky jsou zařazeny ukázky německých překladů z Erasmových spisů, a to z knihy »Das Lob der Torheit« a z pojednání »Über die Notwendigkeit einer frühzeitigen wissenschaftlichen Unterweisung der Knaben«.²⁹⁾

Také v Polsku má Erasmus Rotterdamský v nejnovějších dějinách pedagogiky pevné místo. Polský historik pedagogiky Stefan Wołoszyn, autor objemného přehledu dějin pedagogiky, zařadil Erasma mezi představitele nových pedagogických idejí v údobí humanismu.³⁰⁾

Šířeji a značně odlišně napsal o Erasmusovi Rotterdamském Łukasz Kurdybacha do nového zpracování dějin výchovy, jež sám redigoval.³¹⁾ Posoudil činnost a význam Erasma Rotterdamského velmi kriticky a analyticky, vlastně nejvýrazněji ze všech autorů uvedené pedagogické literatury. Ačkoliv zdůraznil, že Erasmovy práce filologicko-morální i politicko-společenské působily na změnu v chápání života, na přerování tradic středověku, na osvobození lidského rozumu z těsného rámce scholastické filosofie, poukázal zároveň na skutečnost, že Erasmův program reformy nezasahoval tak odvážně do budoucnosti, neotvíral před lidstvem nové horizonty, jako např. Leonardo da Vinci. Podle Kurdyba-

²³⁾ Kujal, Bohumír a kol.: *Pedagogický slovník*. 1. díl, A—O. Praha, SPN 1965, s. 97.

²⁴⁾ Medynskij, J. N.: *Dějiny pedagogiky*. Praha, DK, SPN 1950, s. 66—67.

²⁵⁾ Konstantinov, N. A. — Medynskij, J. N. — Šabajevová, M. F.: *Dějiny pedagogiky*. Praha, SPN 1959. 541 s.

²⁶⁾ *Ausgewählte pädagogische Schriften des Desiderius Erasmus*. Allgemeine Einleitung, Biographie, Übersetzung und Erläuterung von Dr. Dietrich Reichling. Freiburg im Breisgau, Herdersche Verlagshandlung 1896. 119 s.

²⁷⁾ Hofer, Johann Michael: *Die Stellung des Desiderius Erasmus und des Johann Ludwig Vives zur Pädagogik des Quintilian*. Erlangen, K. B. Hof- und Universitätsbuchdruckerei von Junge & Sohn 1910. 220 s.

²⁸⁾ *Geschichte der Erziehung*. Siebente verbesserte Auflage. Redaktion: Karl-Heinz Günther, Franz Hofmann, Gerd Hohendorf, Helmut König, Heinz Schuffenhauer. Berlin, Volk und Wissen volkseigener Verlag 1966. S. 83—85.

²⁹⁾ *Quellen zur Geschichte der Erziehung*. Ausgewählt und bearbeitet von dr. Karl-Heinz Günther, dr. Franz Hofmann, dr. Gerd Hohendorf, prof. dr. Helmut König, dr. Heinz Schuffenhauer. Berlin, Volk und Wissen volkseigener Verlag 1962. S. 44—48.

³⁰⁾ Wołoszyn, Stefan: *Dzieje wychowania i myśli pedagogicznej w zarysie*. Warszawa, Państwowe wydawnictwo naukowe 1964. S. 114—115.

³¹⁾ *Historia wychowania*. Tom I. Pod redakcją Łukasza Kurdybachy. Warszawa, Państwowe wydawnictwo naukowe 1965. S. 312—317.

chy postuloval Erasmus, zahleděný do minulosti, návrat k životu podle dáv-
ných ideálů a hledal oporu rozumu v morálních zásadách z odkazů klasické
literatury a z bible. Erasmus plnil úlohu prostředníka mezi kulturou jižní
Evropy, hlavně italskou, a kulturou západní Evropy. Zároveň s úsilím o sblížení
obou těchto kultur se stavěl ostře proti všem antagonismům politickým i vo-
jenským.

Kurdybacha zdůraznil, že Erasmus — podobně jako jiní humanisté — věřil
ve velkou moc vzdělání. Shodně s Aristotelem a Quintilianem předpokládal,
že větší rozumová úroveň bude mít kladný vliv na rozvoj morálního života
lidí.

Dále osvětlil Kurdybacha v samostatných úsecích program střední školy
podle Erasma a jeho názory na výchovu. Uvedená dílčí fakta a odkazy na
příslušné Erasmovy spisy nejsou — a ani nemohou být — příliš odlišné ve
srovnání s jinou pedagogickou literaturou. Shrnující výkladový i hodnotící
komentář k nim však je v mnohém směru nový, pozoruhodný.

Kurdybacha se odvolal na nejnovější bádání o Erasmovi a uvedl, že jeho
názory, ačkoliv měly řadu pokrokových rysů, neodpovídaly celkově potřebám
a perspektivám tehdejší doby. Klasické vzdělání, jež Erasmus propagoval,
vyhovovalo tehdy pouze šlechtě nebo spisovatelům. Neodpovídalo však potře-
bám rodící se měšťanské třídy, pro niž hlavními předměty zájmu byly obchod
a řemeslo. Podle Kurdybachy si Erasmus také neuvědomil, že latinský jazyk
nemohl zaujímat ve vzdělání obyvatel západní Evropy takové místo, jako
např. u obyvatel zemí ležících na jih od Alp. Konečně Kurdybacha kriticky
upozornil, že jednostrannost Erasmovy odborné orientace mu nedovolila po-
střehnout velkou úlohu měšťanské literatury, opřené o národní jazyk a o pří-
rodní vědy.

Konečně ještě jeden doklad toho, že Erasmus je stále uváděn v dějinách
pedagogiky i mimo evropský kontinent. V Brubacherových Dějinách problémů
výchovy je Erasmus zařazen na prvním místě v kapitole »Humanistic methods
of instruction«. (Po něm následují Michel de Montaigne, Roger Ascham, Vit-
torino da Feltre a Martin Luther.) Brubacher zdůraznil vynikající přínos
holandského učenice k úsilí období renesance učinit výchovný proces přitažli-
vým, zlepšit metody vzdělávání dětí.³²⁾

3.

Podat úplný přehled publikací o Erasmu Rotterdamském ve světových jazy-
cích se vymyká rámci tohoto jubilejního článku. Proto je možno upozornit
pouze na ty novější publikace, jež jsou zařazeny v našich vědeckých knihov-
nách.

Podrobný životopis Erasma Rotterdamského napsal Holanďan J. Huizinga
začátkem dvacátých let našeho století. Byl určen původně pro americké
studenty a vydán v anglickém překladě. Teprve roku 1924 uveřejnil autor
originální text v holandštině. Podle druhého holandského vydání pořídil němec-
ký překlad Werner Kaegi.³³⁾ Materiálově je tento spis fundován velmi důklad-

³²⁾ Brubacher, John S.: *A History of the Problems of Education*. 2d edition. New
York, Mc Graw — Hill Book Company 1966. S. 183—184.

³³⁾ Erasmus von J. Huizinga, deutsch von Werner Kaegi mit Holz- und Metall-
schnitten von Hans Holbein d. J. Basel, Benno Schwabe & Co. 1928. 248 s.

ně.³⁴⁾ Část kapitoly XII. shrnuje Erasmovy myšlenky o výchově a společnosti. O jeho výchovných ideálech autor napsal, že jsou již téměř takové jako v 18. století.

Určitý protiklad k Huizingovu převážně faktografickému spisu tvoří umělecky velmi působivě napsaný životopis, jehož autorem je Stefan Zweig.³⁵⁾ Zvláště kapitola »Bildnis« představuje mistrovskou charakteristiku Erasma Rotterdamského.

O dva roky později napsal Georges Duhamel o Erasmovi Rotterdamském studii,³⁶⁾ v níž hodnotí vysoce jeho význam:

»Erasmův život staví před každého člověka a zvláště před toho, jenž zpravidla bývá nazýván intelektuál a jehož já bych raději označil jako člověka vzdělaného, různé problémy, které jsou aktuální, živé, hrozné dnes více než jindy, které — jinými slovy — neztratily nic ze svého jedu.«³⁷⁾

Začátkem druhé světové války vydal knížku o Erasmovi Rotterdamském dr. Karl Schlechta, docent filosofie na universitě ve Frankfurtu a. M.³⁸⁾ Vyšla v edici »Geistiges Europa. Bücher über geistige Erziehungen europäischer Nationen«. Kromě Erasmova životopisu a přehledu jeho díla obsahuje i několik ukázek, které K. Schlechta částečně nově přeložil z latiny, částečně citoval ze starších německých překladů (např. z Erasmových dopisů, které přeložil a vydal Walther Köhler v Lipsku 1938). Pedagogických otázek se týkají tyto ukázky: Rede über Kindererziehung (s. 50—52), Vom guten Benehmen der Kinder (s. 52—55), Der Abt und die gebildete Frau (s. 59—63). V textu a v poznámkách K. Schlechty se neprojevuje vulgární politická nacistická aktualizace (snad proto, že Schlechta pocházel z Vídně).

Zajímavou formu pro Erasmův životopis volil Ádám Raffy.³⁹⁾ Napsal fiktivní deník na základě originálních textů a dokumentů a věnoval tak čtenářům knížku sice malého formátu, ale dobře informující o velkém muži a jeho tvorbě. Zvláštní důraz položil autor na charakteristiku složité doby, v níž Erasmus žil, a na její kulturní atmosféru, na jejíž velikosti se podílel. (Šlo o tzv. dobu velkých objevů a o vrchol renesančního umění.)

V Polsku se těšilo dílo Erasma Rotterdamského značné popularitě díky přímým stykům představitelů polské kultury s tímto proslulým humanistou. Nejznamenitější z jeho polských stoupenců a přátel Jan Łaski zakoupil za velkou sumu jeho knihovnu a ponechal mu ji k užívání do konce života, neboť mu chtěl materiálně pomoci. Erasmus z vděčnosti dedikoval Polákům některé svoje spisy. Protože i tyto rysy Erasmova charakteru — touha po osobní nezávislosti a hrdé přemáhání hmotného nedostatku — dokreslují podmínky

³⁴⁾ Např. podrobně je objasněno Erasmovo plné jméno »Desiderius Erasmus Rotterdamský«. Tamtéž, s. 6—7. V poznámkách se dočteme, že datum Erasmova narození — 28. října — je pevné, ale rok »nicht unumstößlich«, tedy nikoliv nezvratný. Tamtéž, s. 215.

³⁵⁾ Zweig, Stefan: *Triumph und Tragik des Erasmus von Rotterdam*. Wien, Herbert Reichner Verlag 1935. 228 s.

³⁶⁾ Duhamel, Georges: *Érasme, ou le spectateur pur*. In: Duhamel, Georges: *Deux patrons*. Paris, Paul Hartmann 1937. S. 9—57.

³⁷⁾ Tamtéž, s. 15. (Přeložila J. N.)

³⁸⁾ *Erasmus von Rotterdam* von Dr. Karl Schlechta. Hamburg, Hoffmann und Campe Verlag 1940. 93 s.

³⁹⁾ Raffy, Ádám: *Wenn Erasmus ein Tagebuch geführt hätte ...* Budapest, Druckerei Athenaeum 1955. 179 s.

pro jeho tvorbu, byla vydána v Polsku jeho korespondence s polskými sou-
časníky.⁴⁰⁾

Nejznámější dílo Erasmovo, Chvála bláznivosti, je vydáváno a analyzováno
vždy znovu a znovu v různých jazycích.

V Sovětském svazu bylo toto mistrovské dílo humanismu vydáno začátkem
třicátých let, v ruském jazyce po páté.⁴¹⁾ V předmluvě (s. 7—19) se praví,
že období renesance je možno považovat za předzvěst 18. století. Erasmus
Rotterdamský je označen za čelného představitele německého humanismu.
Dále se v předmluvě uvádí, že Dekameron, Gargantua a Chvála bláznivosti
jsou uhněteny z jednoho těsta, nasyceny stejnou dobou. Jako hlavní znaky
jmenovaných spisů jsou uvedeny: nenávisť k mnichům, konkrétním představi-
telům římsko-katolické církve, a životní optimismus. Chvála bláznivosti je
zařazena mezi nejbojovnější dokumenty renesance.

Chvála bláznivosti je hodnocena znovu v anglickém spise z posledních
let.⁴²⁾ V kapitole I. (Erasmus' stultitia, s. 19—100) Walter Kaiser píše, že
ironie je vynález Řeků a Erasmus je jejich pokračovatelem. První z Evropanů
vytvořil paradoxní postavu chytrého hlupáka. Ale ani jeho nejlepší přátelé,
mezi nimi i Thomas More, mu nerozuměli, přestože tleskali jeho vtipu. Chvála
bláznivosti je označena za nejpopulárnější, ale zároveň nejobtížnější knihu
tohoto druhu.

Literatura o Erasmovi Rotterdamském v našem století je bohatá a různorodá
svým zpracováním i pojetím. Rozdílů jsou dány především odbornou i filoso-
fickou orientací autorů.

I když všichni uvedení autoři psali o Erasmovi právě proto, že uznávali jeho
význam a chtěli jej znovu zdůraznit, přece někteří z nich, zvláště z naší sou-
časnosti, nepřecházejí nekriticky bez vysvětlení to, co je u něho dobově ohra-
ničené. V první řadě poukazují na jeho jednostranný důraz na jazykové vzdělání
klasického zaměření a na nedocenení přírodovědných poznatků, jež přímo
podmiňovaly rozvoj nové společenské třídy — buržoazie. Erasmova koncepce
vzdělání je poznamenána jistým rysem vzdělanecké elitní výlučnosti, postrádá
důsledně demokratický základ a perspektivu. Erasmus sám se odcizil své
vlasti, Holandsku; kosmopolitní rysy u něho převládaly natolik, že nedocenil
funkci národního vědomí, a mateřského jazyka pro život jednotlivce i pro
příslušníky určitého jazykového společenství a nepostihl specifické zvláštnosti
národní kultury. Také Erasmovy společensko-politické názory nevycházely
z hluboké analýzy tehdejšího sociálně politického dění. Erasmus spekulativně
uvažoval o cestách a prostředcích, jež by měly vést k nápravě světa. Domníval
se, že ušlechtilé ideje by mohly být zárukou míru. Ale sám se přesvědčil, že
neprokazují předpokládanou účinnost.

Přes všechny uvedené nedostatky přinesl však Erasmus lidstvu myšlenky
nadčasové, které přetrvávají staletí i změny společenských řádů a staly se

⁴⁰⁾ *Korespondencja Erazma z Rotterdamu z Polakami*. Przelozyla i opracowala Maria
Cytowska. Warszawa, Państwowy Instytut Wydawniczy 1905. 338 s.

⁴¹⁾ *Erazm Rotterdamskij: Pochvalnoje slovo gluposti*. Pervod i komentarii P. K.
Gubera. Vstupiteľnaja stat'ja I. Smilgi, Moskva — Leningrad, Academia 1932. 236 s.

⁴²⁾ Kaiser, Walter: *Praisers of folly. Erasmus — Rabelais — Shakespeare*. Cambridge,
Massachusetts, Harvard University Press 1963. 318 s.

součástí progresivních tradic evropské kultury. Jestliže Erasmus spatřoval ve vzdělání nástroj k prohloubení lidských vztahů a k udržení míru, pak i v novém pojetí humanismu 20. století má vzdělanost integrující funkci v celém lidstvu. Erasmus jako hlasatel svobody v oblasti tvůrčího myšlení patří k bojovníkům proti myšlenkovému násilí a zvlášť, které degradují člověka na pouhý nástroj. V dnešní době, kdy část světa propadá nebezpečí dehumanizace člověka i kultury, mají nám mnohé Erasmovy myšlenky o člověku a jeho výchově v nejširším slova smyslu co říci.

ЯРОСЛАВА НЕМЕЧКОВА

ЭРАЗМ РОТТЕРДАМСКИЙ — ВНЕВРЕМЕННЫЙ

В текущем году в число юбилеев всемирного культурного значения было включено 500-летие со дня рождения Эразма Роттердамского. В своем юбилейном очерке автор попыталась

1. показать, что современным читателям доступно для познания жизни и творчества Эразма Роттердамского на чешском языке,

2. напомнить оценку Эразма Роттердамского в чешской истории педагогики в 20 столетии в сравнении с оценкой в новейшей зарубежной педагогической литературой,

3. дать обзорную информацию о новейших публикациях в зарубежной литературе, посвященных Эразму Роттердамскому.

Литература о Эразме Роттердамском в 20 столетии отличается богатством материалов и разнообразием обработки и подхода к теме. Разность понимания и толкования обусловлена прежде всего профессиональной и философской ориентацией авторов.

Все авторы признают значение Эразма Роттердамского для нашего времени, однако некоторые из них относятся критически к тем его педагогическим взглядам, которые по своей значимости ограничены той эпохой. (Одностороннее подчеркивание значения языкового образования классического направления, недооценивание природоведческих познаний, определенная черта какой то обособленности и исключительности в концепции образования, недооценивание функции народного самосознания и родного языка в жизни отдельной личности и народа в целом.)

Напротив этого, идеи Эразма об образовании, как средстве для углубления взаимоотношений между людьми и сохранении мира, о свободе в области творческого мышления пройдут через века и переживут изменения общественных строев. Эти идеи стали неделимой составной частью прогрессивных традиций европейской культуры.

JAROSLAVA NĚMEČKOVÁ

ERASMUS OF ROTTERDAM — MAN OF ALL TIMES

The world cultural anniversaries include the 500th anniversary of Erasmus of Rotterdam's birth. In an article commemorating this anniversary the author has tried

1. to show what is at the disposal of Czech readers of today in the Czech language to acquaint them with the life and work of Erasmus of Rotterdam,

2. to recall the way Erasmus of Rotterdam has been appraised in the Czech publications on pedagogical history in the 20th century compared with recent foreign pedagogical literature,

3. to give general information about recent publications on Erasmus of Rotterdam in foreign literature.

The 20th century literature about Erasmus of Rotterdam is rich and varied both in treatment and approach. The differences result from the technical or philosophical orientation of the authors.

All the authors recognize the significance of Erasmus of Rotterdam for the present times, but some of them critically point out those ideas of his which have become obsolete (one-sided stress on

classical languages, underestimation of science, a certain feature of exclusiveness in the conception of education, underestimation of the function of national consciousness and the mother tongue for the life of the individual and the nation).

On the other hand, Erasmus' ideas on

education being the means of deepening human relations and keeping the peace, about freedom in the sphere of creative thought, have survived centuries as well as changes in social systems. They have become a part of progressive traditions of European culture. /